

ДО 20-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

378.09:94(477.43)(09)

А. Г. Філінюк

ФЛАГМАН КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА (ДО 20-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)

У статті розкриті найважливіші сторінки створення, становлення та розвитку; проаналізована багатогранна навчальна, навчально-методична, наукова і громадська діяльність її підкреслена роль кафедри історії України як провідного підрозділу Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Ключові слова: кафедра історії України, діяльність, підрозділ, навчальний процес, підготовка кадрів.

У жовтні цього року виповнилося двадцятиріччя функціонування кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Її створення відбулося на хвилі перебудови і демократизації суспільства, що супроводжувалося значним зростанням інтересу до минулого народу та його "білих плям". Причиною її створення послужило соціально-національне замовлення, зумовлене демократичними процесами, що відбувалися в країні, починаючи з середини 80-х років ХХ ст. Разом з тим, з боку тодішнього керівництва навчальним закладом та історичним факультетом це був не тільки необхідний, а й доволі сміливий, перспективний і можна без перебільшення сказати, доленосний крок у розвитку ВНЗ та його провідного підрозділу, спрямований на істотне поліпшення якості підготовки фахівців і активізацію вивчення українського минулого.

Становлення кафедри ґрунтувалося на багатолітньому досвіді, початок якому поклало створення і діяльність Кам'янець-Подільського державного українського університету в серпні 1918 року. Перші цеглини в його фундамент закладали запрошені першим ректором професором Іваном Огієнком на роботу в університет такі видатні вчені, як В. О. Біднов, А. Т. Білецький, Д. І. Дорошенко, М. Драй-Хмара, П. Г. Клепатський, П. В. Клименко, І. П. Крип'якевич, Ю. Й. Сіцінський, трохи пізніше – В. О. Геринович, Є. Шашевський та інші. На тернистому шляху численних реорганізацій університету, ускладненому не тільки фінансово-матеріальними нестатками, але головним чином політичними чинниками, зокрема арештами, репресіями та ідеологічним тиском з боку органів радянської влади, кращі їх надбання примножили своєю невтомною працею як у навчальному процесі, так і в сфері наукових досліджень О. Неселовський, К. Копержинський, П. С. Паалько, І. С. Зеленюк, А. А. Коваленко, І. С. Винокур, А. О. Копилов, І. Ф. Слизький, О. Д. Степенко, А. В. Баженов, О. М. Завальнюк і багато інших.

Офіційно кафедра була організована наказом ректора № 236 від 13 жовтня 1990 року на підставі рішення вченої ради інституту [1, арк.14]. До підбору та формування її персонального складу ректор тодішнього Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту,

досвідчений менеджер вищої школи, професор А. О. Копилов, не менш досвідчений декан і провідний краєзнавець, доцент Л. В. Баженов й знаний в Україні археолог, завідувач кафедри історії СРСР і УРСР, професор І. С. Винокур підійшли досить продумано та компетентно. Власне, для цього не довелося запрошувати працівників з інших вишів чи наукових установ. Кадрами науково-педагогічних працівників, особливо на історичному факультеті, заклад тоді володів у достатній кількості. Тим більше, що тривалий час на кафедрі професора І. С. Винокура функціонувала секція “історії УРСР”, яка й стала ядром і основою нового колективу.

Після відповідних співбесід і консультацій до професорсько-викладацького складу нового структурного підрозділу увійшли чотири кандидати історичних наук: доцент О. Д. Степенко і старші викладачі М. Б. Петров, С. В. Трубочанінов, В. І. Якубовський, старший викладач Б. М. Кушнір і асистент І. І. Щегельський. На перших порах кафедра нараховувала 6 викладачів, а її якісний показник склав 66,7 відсотка. З формальної точки зору це повністю відповідало нормативним вимогам: адже на кафедрі мало бути щонайменше п’ять осіб, у тому числі не менше трьох – із науковими ступенями і вченими званнями. Всі члени кафедри були професійними істориками, п’ять з яких свого часу закінчували історичний факультет рідного інституту, один отримав історичну освіту в іншому виші. Водночас, закінчивши аспірантуру та захистивши кандидатські дисертації, викладачі представляли кілька наукових шкіл провідних ВНЗ і наукових установ України, зокрема Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького, інститутів історії та археології АН УРСР і ін.

Реально колектив нової кафедри склали різні за віком, досвідом і науковою кваліфікацією працівники. Найстаршим серед викладачів був Б. М. Кушнір, учасник Другої світової війни, який сповна спізнав всю суть фашистських концтаборів, не раз за роки воєнного лихоліття дивився у вічі смерті, досвідчений педагог і методист, чие ім’я за його навчально-методичні студії знав не тільки кожен випускник історичного факультету, а й вчителі історії Хмельниччини та інших областей регіону. До переходу на кафедру Борис Михайлович близько 20 років учительював у школах Волині та Поділля, упродовж 25 років працював на історичному факультеті асистентом, старшим викладачем, опікуючись методикою історії та історичним краєзнавством. Водночас захоплювався топонімією і літературною творчістю. Тож своїми знаннями, багатим досвідом, глибокою мудрістю, життєвим оптимізмом і висотою національного духу Б. М. Кушнір продовжив плекати історико-краєзнавчу, методичну та громадянську складові майбутніх істориків [21, с.266, 269, 270].

Другим за віком й не менш досвідченим і водночас чи не найбільшим на той час знавцем історії України, бо ж не один десяток років єдиний на факультеті вів навчальний курс з історії України, вважався доцент О. Д. Степенко. Щоправда, його обсяг був на порядок меншим від предмету “В. І. Ленін і Україна”. І це при тому, що лідер більшовицької партії ніколи в житті навіть не відвідував Україну і знав про неї лише з літератури та уст українських соратників по партії. Олександр Дмитровичу тоді було вже за шістьдесят і, очевидно, переходити на читання предметів у контексті нової методології було не так просто. Але треба віддати належне, доцент намагався це робити і, що не менш важливо, своїм авторитетом не заважав молодшим колегам у їх прагненні освоїти сучасні теоретичні засади і пошуку відповідей на більшість пи-

тань, які кваліфікувалися істориками тоді модним словосполученням “білі плями”. При тому, що більшість з них свого часу була його студентами. У науковому плані він спеціалізувався на питаннях історіографії історії Давньої Русі та історичного краєзнавства [10, с.440].

На час формування кафедри доволі досвідченими та професійними викладачами вже себе зарекомендували М. Б. Петров і В. І. Якубовський. За їх плечима були достатньо великий досвід викладацької роботи у рідному виші і наукове становлення вони пройшли в Інституті археології АН УРСР, де успішно захистили кандидатські дисертації. Але не зупинилися на досягнутому, продовжуючи свої активні наукові студії. Микола Борисович пройшов фахове зростання від старшого лаборанта до старшого викладача кафедри, цілеспрямовано вивчаючи старожитності міста над Смотричем. З роками М. Б. Петров став високопрофесійним лектором, вмівим організатором навчального процесу та доволі результативним науковцем. Свої наукові студії він здійснював у трьох основних напрямках: вивчав українські міста і містечка середньовіччя та раннього нового часу, досліджував історію м. Кам'янець-Подільського XII–XVIII століть, а також аналізував та осмислював наукову спадщину в царині подільських і волинських старожитностей багатьох істориків [73, с.351-352].

Василь Іванович у 1967–1984 роках працював старшим науковим співробітником, заввідділом Хмельницького обласного краєзнавчого музею. На цих посадах став відомим краєзнавцем і археологом. Під його керівництвом, починаючи з 1968 року, проводилися систематичні археологічні експедиції з вивчення історії Болохівської землі та літописного Губина. Завдяки нагромадженню фактичному матеріалу зумів аргументовано довести автохтонність мешканців Болохівщини та обґрунтувати положення, що їх матеріальна і духовна культура розвивалася у спільному історико-культурному руслі життя давньоруського народу. У 1984 році В. І. Якубовський на запрошення ректорату перейшов на посаду старшого викладача кафедри історії СРСР і УРСР. Викладацьку роботу він успішно поєднує з своїми науковими інтересами понад чверть століття [75, с.631], збагачуючи вітчизняну історіографію численними розвідками.

Наймолодшим кандидатом історичних наук на кафедрі був С. В. Трубочанінов. Закінчивши в 1989 році аспірантуру при Одеському державному університеті, Сергій Васильович повернувся на викладацьку роботу на рідний історичний факультет. В науковому плані спеціалізуватися на вивченні суспільно-політичних процесів у Південній Україні в 1918–1920 роках, успішно утверджуючи себе у якості висококваліфікованого викладача, дослідника, краєзнавця.

Єдиним асистентом на кафедрі був І. І. Щегельський. Саме він разом із Б. М. Кушніром й студентами старших курсів у 70-х роках створив зразкові кабінети історії та наочних посібників з історії задля забезпечення якісної методичної підготовки не однієї генерації студентів. Наукові інтереси Івана Івановича були пов'язані з дослідженням доісторичної доби українського народу. І в цьому він досяг немалих результатів.

З самого початку викладачів об'єднувала не тільки спільна робота на кафедрі, а й поставлена перед ними мета. Її пріоритетом виступило повернення історичної пам'яті, утвердження належного місця навчального предмету з історії України в підготовці та вихованні учительських кадрів. Історія України стала пріоритетною дисципліною в навчальній і науковій діяльності історичного факультету [57, с.27]. У зв'язку з цим, потрібно було по суті освоювати майже нову справу. Бо ж здебільшого мали забезпечувати низку нових навчальних дисциплін про минуле

українського народу. Перед щойно сформованим колективом постало кілька важливих завдань. Передусім, необхідно було кожному досконало вивчити історію багатовікової боротьби наших далеких і близьких предків за українську державність. Водночас, усім без винятку слід було змінити кут зору на минуле України, осмислити історичний шлях українського народу і ціну, якою він долав труднощі на цьому шляху. І, нарешті, потрібно було усвідомити, що герої більшовицько-комуністично-комсомольського руху, безперечно, заслуговують на повагу. Однак героями України є люди, що зі зброєю в руках, словом або іншими діями боролися і наближали її незалежність.

Для реалізації таких завдань кожному викладачеві і загалом колективу кафедри довелося опиратись на ґрунтовні знання, високий професіоналізм, докласти значні зусилля та витратити чимало часу, а головне істотно переорієнтувати власні життєві принципи. До того ж, потрібно було розгорнути роботу з очищення історії України від спотворень національних ідеалів, хибних уявлень, негативних стереотипів, так званих “білих плям”, комплексу меншовартості та другосортності тощо. Тим більше, що так склалось що з шести викладачів, три вивчали старожитності давньої історії, один був фахівцем з новітньої історії, один – у питаннях історіографії і ще один спеціалізувався на методичці викладання історії та історичному краєзнавству. Але слід віддати належне: всі члени кафедри були сповнені бажання об'єктивно і неупереджено вивчати минуле мешканців етнічних українських земель упродовж багатьох тисячолітнього минулого.

Одним із найважливіших напрямів стала зміна формату сприйняття та осмислення історичного минулого українського народу, відмова від чужих міфологем, за якими десятки років формувались історичні знання майбутніх фахівців. Іншими словами, порівняно невеликий колектив мав, що називається на марші, накопичувати найновіший інформаційно-аналітичний матеріал, розширювати обсяг наукових знань з минулого України і тим самим виявляти високий професіоналізм, особливо щодо розробки нових навчальних курсів. На часі була розробка нового навчально-методичного забезпечення до кожного предмету, спецкурсу та спецсемінару.

В умовах відсутності підручників і навчальних посібників слід було йти по шляху їх підготовки власними зусиллями. Проблему наочних посібників, передусім історичних карт з різних періодів вітчизняного минулого, вирішували за допомогою виконання студентами курсових і кваліфікаційних випускових робіт. Відтак, кафедра з самого початку перетворилася в науково-методичний центр, який посів помітне місце в системі підвищення кваліфікації вчителів історії, вивчення та популяризації передового педагогічного досвіду в регіоні.

Організація та змістовне наповнення навчального процесу зумовили велике напруження сил членів кафедри, як і всього колективу історичного факультету [57, с.27]. Адже забезпечити виконання цих завдань можна було тільки злагодженою, цілеспрямованою, самовідданою роботою. Керівництво кафедри ректор доручив старшому викладачу М. Б. Петрову. На цій посаді сповна проявилися кращі риси його вдачі, зокрема такі, як: глибокий професіоналізм, виваженість, уміння ладити з колегами та студентами, тонкий, доброзичливий гумор, самокритичність, здатність до компромісів, мудрість тощо. Великою заслугою Миколи Борисовича стало створення в колективі атмосфери доброзичливості, високопрофесійної вимогливості та співтворчості кожного викладача до власного наукового та педагогічного зростання [73, с.351]. Тому закономірно, що вже скоро кафедра перетворилася в справжній осередок україноцентризму.

Крім того, членам кафедри, як і всьому колективу університету, в ході свого становлення довелося пройти через значні труднощі та суспільні переміни. Найважче було в першій половині 90-х років. Мабуть, це був найскладніший період у розвитку вищої освіти України, зумовлений різким скороченням виробництва молодого незалежної держави, величезною інфляцією, нестачею у фінансуванні освіти і науки, що привели до мізерного рівня заробітної плати, яку до того ж виплачували з великими перервами. Значна частина викладачів вимушена була працювати не на повну ставку, а відтак вишукувати засоби до виживання своїх родин.

Тим часом, зростав обсяг навчальної та навчально-методичної роботи. Відтак, зростала потреба в збільшенні числа працівників кафедри. Для зміцнення підрозділу в 1992 році її склад поповнили кандидати історичних наук, доценти О. М. Завальнюк і А. Ф. Суровий. Олександр Михайлович здобув історичну освіту на факультеті, закінчив аспірантуру Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького та успішно захистив у 1980 році кандидатську дисертацію з новітньої історії України. Працюючи більше десяти років на кафедрі історії СРСР і УРСР, заслужив високий авторитет на факультеті винятковою працездатністю та цілеспрямованістю у роботі над собою та удосконаленням методичного забезпечення навчального процесу [72, с.253-155]. Автору цієї розвідки випала нагода бувати тоді на лекціях і семінарських заняттях доцента. Вони вирізнялися високим науково-теоретичним рівнем, глибокою змістовністю і ґрунтовно продуманим й результативним методичним забезпеченням. Навіть за радянських часів на таких заняттях студенти не тільки добре засвоювали навчальний матеріал, а й вчилися мислити, виробляли власне бачення історичного минулого, утверджували себе повноцінними фахівцями. До того ж, О. М. Завальнюк зарекомендував себе допитливим дослідником багатьох складних питань з історії ХХ століття. В 1986 році йому було присвоєно вчене звання доцента. Крім того, у 80-х роках він набув значного організаційного досвіду на посаді заступника декана з навчальної роботи. Тому закономірно, що на той час він справедливо вважався одним із найбільш перспективних викладачів і науковців. Саме завдяки цим якостям невдовзі вчена рада обрала його деканом історичного факультету, яким він керував до 2001 року. Як виявилось згодом, ця посада стала стартовим майданчиком для потужного сходження по службовій драбині. Як результат, на початку 2002 року на конференції трудового колективу абсолютною більшістю голосів на альтернативній основі Олександра Михайловича обрали керманічем університету. Але при всіх посадах і званнях на одне з цільних місць він завжди ставив і ставить викладацьку та науково-дослідну роботу на кафедрі історії України, завжди веде перед у навчальній та науковій сфері. З 1990 року О. М. Завальнюк досліджує проблему становлення національної університетської освіти у 1917–1921 рр., досягши в цьому вагомих результатів.

На час переходу на кафедру теж випускник університету і доцент А. Ф. Суровий відзначався добре знаним на факультеті та в навчальному закладі загалом висококваліфікованим педагогом, багатолітнім завідувачем кафедри, плідним науковцем з вивчення громадських організацій України ХХ століття [40, с.463]. Але і йому довелося для осмислення історичного минулого українського народу предметно засісти за нову літературу та пройти через відмову від принципів “єдиної вірної марксистсько-ленінської методології” до сучасних підходів у викладанні і дослідженні історії України. До честі Анатолія Феодосійовича, з цими завданнями він справлявся блискуче, завдяки чому зайняв гідне місце

у колективі. Фундаментальна історико-філологічна підготовка, володіння дієвими методами навчання студентів, мудрість і виваженість авторитетного викладача виступили надійною підвалиною результативної роботи кафедри з підготовки висококваліфікованих фахівців.

Серед пріоритетних напрямків діяльності кафедри важливу роль відіграло підвищення науково-теоретичного і методичного рівня викладачів. Завдяки цьому кафедра з року в рік нарощувала свій професіональний потенціал. У 1993 році в числі перших, хто зміцнив науковий потенціал наймолодшої на факультеті кафедри, був О. М. Федьков, який повернувся після закінчення аспірантури при Інституті історії України НАН України і успішного захисту кандидатської дисертації. Наступного року цех професійних істориків кафедри поповнив кандидат історичних наук А. Г. Філінюк [57, с.27]. Закінчивши історичний факультет, він із 1978 по 1987 рік працював секретарем комітету комсомолу і викладачем інституту, в 1981–1983 роках проходив офіцерську службу в Збройних Силах. У 1985 році закінчив аспірантуру Київського державного університету ім. Т. Шевченка, достроково захистивши кандидатську дисертацію. Далі знову працював старшим викладачем і на громадських засадах – головою об'єднаного профкому рідного вишу. Впродовж 1987–1990 рр. обіймав посади інструктора, завідувача сектором науки Хмельницького обкому Компартії України, в 1990–1994 рр. очолював створену власними зусиллями кафедру суспільних наук Хмельницького обласного інституту удосконалення вчителів. У 1994 році на запрошення ректора повернувся у Кам'янець-Подільський і обійняв посаду проректора з наукової роботи інституту. Вслід за ним у 1996 році на кафедру перейшов кандидат історичних наук, старший викладач Е. М. Мельник – теж випускник аспірантури Київського державного університету ім. Т.Г. Шевченка, після якої цього працював викладачем, старшим викладачем кафедри історії КППС і політекономії. Свої наукові зацікавлення Едуард Михайлович зосереджував головним чином на проблемі розвитку національної освіти в першій третині ХХ століття, які згодом стануть смислом його наукових зацікавлень.

Отже, на цьому етапі кафедра була поповнена п'ятьма викладачами з науковими ступенями і вченими званнями, що підвищило її якісний показник до 80,0 відсотків. Чотири з них закінчували свого часу історичний факультет, а один – Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка. До того ж, вони, як випускники аспірантури, представляли наукові школи Інституту історії України НАН України, Київського державного університету ім. Т. Шевченка та Київського державного педагогічного інституту ім. М. Горького. Це, в свою чергу, позитивно позначилося на всіх ділянках діяльності кафедри.

Оскільки у зв'язку зі зростанням контингенту студентів помітно збільшувалася і далі обсяг навчальної, навчально-методичної та виховної роботи, штатний склад кафедри поповнило: спочатку випускник аспірантури власного вишу В. В. Газін (1997), вслід за ним – С. В. Олійник (2003) і В. В. Степанков (2004). 1999 року викладацьку роботу на кафедрі став поєднувати з керівництвом університетською бібліотекою кандидат історичних наук, старший викладач В. С. Лозвий. На умовах внутрішнього сумісництва викладачами кафедри з 2001 року почали працювати проректор з виховної роботи А. А. Заводовський і помічник ректора О. Б. Комарницький [57, с.27].

Із перших років функціонування кафедри її колектив загалом і окремі викладачі зокрема велику увагу приділяли налагодженню та підтримці творчих зв'язків із науковими установами, провідними вишами та авторитетними ученими України. В рамках творчого співро-

бітництва з 1996 року на умовах сумісництва професором кафедри став працювати відомий український історик, директор Інституту історії України НАН України, доктор історичних наук, академік НАН України В. А. Смолій. Це послужило не тільки поштовхом до якісного поліпшення навчального процесу, а й до помітної активізації науково-дослідної діяльності. Згодом викладацький корпус на засадах сумісництва поповнили професори В. М. Даниленко та О. П. Рєєнт.

З відкриттям у 1992 році аспірантури з спеціальності 07.00.01 – історія України на кафедрі розпочали підготовку науково-педагогічних кадрів на власній базі та своїми силами. Першим з її випускників у 2001 році під керівництвом професора В. С. Степанкова кандидатську дисертацію успішно захистив В. В. Газін. Скоро один за одним науковий ступінь кандидата історичних наук отримали випускники аспірантури: С. В. Олійник (2004), О. Б. Комарніцький (2005), А. А. Заводовський (2006), А. Б. Задорожнюк (2007), В. Б. Стецюк (2009). А восени 2010 року захист кандидатських дисертацій здійснили випускники аспірантури, асистенти кафедри П. В. Кліщинський і С. А. Сидорук.

Винятково важливим компонентом у діяльності кафедри став здоровий морально-психологічний клімат. Його стержнем виступає органічне поєднання вимогливості, кращих духовно-культурних цінностей, доброзичливості та поваги у взаєминах. Це посприяло створенню справжньої творчої атмосфери, в якій кожен має всі можливості удосконалювати свою кваліфікацію, повноцінно розвивати й удосконалювати всій фаховий і методичний потенціал. На цій основі невдовзі визрів план кваліфікаційного зростання викладачів. Одна група поставила планку щодо здобуття вчених звань професора і доцента, інші – написання докторських дисертацій. Першу спочатку представляли В. А. Смолій, Е. М. Мельник, М. Б. Петров, С. В. Трубчанінов, А. Г. Філінюк, В. І. Якубовський, пізніше – О. М. Федьков, В. В. Газін, О. Б. Комарніцький, В. С. Лозовий. Майже одночасно за докторські дисертації взялися О. М. Завальнюк, Е. М. Мельник, М. Б. Петров, А. Г. Філінюк, трохи пізніше – В. С. Лозовий і В. І. Якубовський. З відкриттям при кафедрі докторантури із спеціальності “Історія України” її закінчили М. Б. Петров, С. Е. Баженова і В. В. Газін. Одночасно докторантуру при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова закінчив В. С. Лозовий, а при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка А. Г. Філінюк.

Як результат, за останні роки С. Е. Баженова і В. С. Лозовий захистили не тільки кандидатські, а й докторські дисертації. Ще 9 викладачів стали кандидатами історичних наук, 11 – здобули вчені звання, у тому числі професора – академік НАН України В. А. Смолій (1999) та академік АН ВО України О. М. Завальнюк (2006) і доцента – М. Б. Петров (1995), А. Г. Філінюк (1995), В. І. Якубовський (1995), Е. М. Мельник (1997), С. В. Трубчанінов (1997), О. М. Федьков (2004), В. С. Лозовий (2005), В. В. Газін (2006), О. Б. Комарніцький (2008).

На жаль, за цей час не обійшлося і без втрат. На пенсію в 1996 році вийшов доцент О. Д. Степенко, після чого виїхав на постійне місце проживання в м. Хмельницький. У 1997 році в інший світ передчасно відійшов асистент І. І. Щегельський, так і не встигнувши захистити написану кандидатську дисертацію. Згодом, у 2001 році, на заслужений відпочинок попросився старший викладач Б. М. Кушнір. Важкою втрапою для колективу стала раптова смерть у 2008 році першого завідувача кафедри професора М. Б. Петрова. Отже, в силу об’єктивних обставин, за останній період із шести викладачів першого складу кафедри залишилося тільки двох. Натомість її колектив поповнили 15 штатних

науково-педагогічних працівників. Така ротація не знизила, а, навпаки, ще більше посилює потенціал підрозділу. При цьому не лише збереглися традиції і нагромаджений досвід, а й відбулися доволі істотні якісні зміни на всіх напрямках багатогранної діяльності кафедри.

Кафедра перетворилася в своєрідний стартовий майданчик для становлення керівних кадрів вищої школи. Зокрема, до рівня професора та ректора університету піднявся О. М. Завальнюк. Спочатку доцентом, згодом проректором із заочного навчання і, нарешті, проректором з навчально-методичної роботи став О. М. Федьков. Із помічника ректора і асистента починав проректор з виховної роботи А. А. Заводовський. Не тільки доцентом, а й керівником міської організації Національної спілки краєзнавців України став О. Б. Комарницький. Доцент В. В. Газін обійняв посаду заступника декана історичного факультету з наукової роботи, а доцент А. Б. Задорожнюк – вченого секретаря спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій з спеціальності “Історія України”. Майже половина членів кафедри бере участь у роботі редакційних колегій низки періодичних наукових видань.

За роки функціонування кафедри кілька разів змінювалися її завідувачі. Зокрема, у зв'язку з навчанням в докторантурі М. Б. Петрова, колектив очолювали О. М. Завальнюк і В. С. Лозовий. Із закінченням докторантури М. Б. Петров знову завідував кафедрою. Після його раптової смерті нею керував О. М. Федьков. З січня 2010 року кафедру очолює А. Г. Філіпчук.

Склалося так, що нині на кафедрі працює 23 науково-педагогічних працівники: 17 штатних і 6 – на умовах сумісництва. Серед них: штатні професори О. М. Завальнюк, В. С. Лозовий, С. В. Трубочанінов, О. М. Федьков, А. Г. Філіпчук, В. І. Якубовський, професори-сумісники – В. М. Даниленко, О. П. Реєнт, В. А. Смолій, штатні доценти В. В. Газін, А. А. Заводовський, А. Б. Задорожнюк, О. Б. Комарницький, Е. М. Мельник, С. В. Олійник, А. Ф. Суровий, старший викладач В. Б. Стецюк, штатні асистенти П. В. Кліщинський, С. А. Сидорук, В. В. Степанков і асистенти-сумісники – І. А. Найчук, А. І. Гринько, М. І. Грицюк. Із 17 штатних викладачів 16 мають наукові ступені і вчені звання, що складає 94,1 відсотка, а з урахуванням 6 сумісників із яких – 3 доктори наук, професори, її кадровий потенціал складає 82,6 відсотка. За цим показником кафедра посідає лідируюче місце не тільки на факультеті, а й в усьому університеті. Все це свідчить про те, що на кафедрі працює потужна група високопрофесійних, працелюбних інтелектуалів, спроможних вирішувати на найвищому рівні покладені на неї обов'язки.

Колектив кафедри забезпечує викладання 14 нормативних навчальних курсів, 5 спецкурсів і спецсеминарів. Зокрема, забезпечується читання таких навчальних дисциплін, як: “Історія України”, “Історія української культури”, “Архівознавство”, “Військова історія України”, “Джерелознавство історії України”, “Історична географія”, “Історія Поділля”, “Історичне краєзнавство”, “Методика наукових досліджень”, “Музеєзнавство”, “Нові інформаційні технології в школі”, “Теорія і методологія історії”, “Українська етнологія”, “Українська історіографія” та спецкурсів “Актуальні проблеми сучасної української історіографії”, “Політичні партії в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст.: історіографія, методологія і практика конкретно-історичних досліджень”, “Новітня історія Поділля у XX ст.”, “Проблеми української історіографії на зламі XX–XXI століть” і “Українське націєтворення (XIX–XX століття)”.

Весь комплекс навчальної та навчально-методичної роботи з студентами 1-4 курсів колектив кафедри проводить за вимогами Болонської системи, а на рівнях підготовки спеціалістів і магістрів

(5–7 курси) – за традиційною системою відповідно до навчальних планів й на основі типових навчальних і робочих програм, а також навчальних програм, розроблених і схвалених кафедрою історії України, вченими радами історичного факультету та університету.

Для ритмічного та системного проведення навчальної роботи з студентами кафедра історії України тісно співпрацює з усіма деканатами університету, гуманітарними кафедрами та іншими підрозділами університету, що сприяє належному забезпеченню відповідно до вимог вищої школи та орієнтації її високі якісні показники. Зусиллями науково-педагогічних працівників систематично оновлюються або заново розробляються навчальні, навчальні робочі програми і плани з урахуванням змін й доповнень у навчальних планах різних спеціальностей і форм навчання.

Викладачі значну увагу приділяють методичному забезпеченню самостійної роботи студентів. Для цього з кожної навчальної дисципліни створені навчально-методичні комплекси, а для поточного контролю – контрольні завдання та модульні контрольні роботи. Крім того, систематично готуються, доповнюються та оновлюються тексти лекцій, деталізовані плани семінарських занять. Розроблена тематика, що виноситься на самостійне опрацювання з планами та літературою тощо. Разом з тим, науково-педагогічні працівники кафедри намагаються домогтись того, щоб із кожної теми, що виноситься на самостійне опрацювання з усіх дисциплін, які читаються, були підготовлені методичні рекомендації. Саме на їх основі студенти здійснюють пошук відповідей на передбачені навчальними програмами питання. Використовують для цього як рекомендовану обов'язкову чи додаткову літературу, так і матеріали з інтернет-ресурсів.

Особливу увагу кафедра приділяє виконанню студентами курсових і кваліфікаційних випускових робіт. Для цього викладачі щорічно розробляють відповідну тематику, методичні поради і вимоги щодо їх належного виконання та оформлення, критерії оцінювання тощо. Традиційно студенти мають можливість для самостійного вибору не тільки тем, а й наукових керівників, що, на наше переконання, позитивно впливає на кінцеві якісні показники.

До 1998 року по кафедрі поряд із курсовими виконувалися дипломні роботи. Оскільки більшість студентів складала випускні іспити, то підготовка дипломних робіт серед випускників займала незначну частку. В середньому щорічно під керівництвом викладачів кафедри дипломні роботи захищало 16–17 студентів денної та заочної форми навчання. Як правило, це були кращі випускники, що мали схильність до науково-дослідної діяльності і впродовж кількох років працювали у наукових гуртках чи проблемних групах. Ця ділянка трималася більше на ентузіазмі, бо ж дипломникам не виділяли додаткового часу на підготовку кваліфікаційних робіт і лише звільняли від складання одного державного іспиту.

Ситуація істотно змінилася після того, як пединститут пройшов успішно атестацію та акредитацію й здобув у 1997 році статус педагогічного університету і право підготовки магістрів. У числі перших, хто отримав таке право, був історичний факультет, зокрема кафедра історії України. Враховуючи це, починаючи з 1998 р., її колектив бере активну участь у підготовці магістрантів. Висококваліфіковані викладачі, серед яких професори В. С. Лозовий, О. П. Реєнт, О. М. Федьков, А. Г. Філінюк і доцент В. В. Газін забезпечують не тільки читання у магістрантів обов'язкових нормативних дисциплін, а й спецкурсів, наприклад: “Українська держава: генеза і розвиток (IV–XVIII ст.)”, “Історія проблем Української революції” і “Українська сучасна історіографія”.

Підготовка магістерських робіт певною мірою підштовхнула до активізації виконання старшокурсниками дипломних проєктів. Практика показала, що ті випускники, які здобули досвід при написанні дипломних робіт, набагато краще справлялися із завданнями магістерських робіт. Тому кафедра стала проводити роз'яснювальну роботу серед студентів й переконавати старшокурсників у необхідності цілеспрямованої науково-дослідної діяльності, важливу роль в якій відіграло виконання дипломних робіт. У результаті число випускників третього рівня акредитації, що працювали над дипломними проєктами значно збільшилося. Аналіз показує, що більшість із них орієнтувалася на вступ в магістратуру.

Із приєднанням України до Болонської конвенції університет перейшов на ступеневу підготовку фахівців. Відтак, студенти історичного факультету почали виконувати випускові бакалаврські роботи. Їх чисельність, як і в попередніх випадках, залежала передусім від кількості випускників, яких розпорядженнями деканату розділяли серед трьох випускових кафедр. Тому на загальне число виконавців бакалаврських робіт роз'яснювальна чи агітаційна діяльність кафедри історії України не впливала. Лише впродовж п'яти років під керівництвом науково-педагогічних працівників кафедри було підготовлено та захищено 342 бакалаврських роботи.

Водночас лише за останні п'ять років по кафедрі історії України виконано 557 випускових робіт, у тому числі 89 магістерських, 126 дипломних робіт [2, арк.8; 3, арк.4; 4, арк.4; 5, 58–63]. Це означає, що під керівництвом кожного викладача кафедри виконано по 34, а з врахуванням сумісників – по 24 кваліфікаційних проєкти. Зазначені показники засвідчують не тільки про кількісні, а й істотні якісні зміни в навчальному процесі та ролі в ньому кафедри.

У багатогранній діяльності кафедри чільне місце посідає науково-дослідна робота, що проводиться в органічній єдності з навчально-виховним процесом і одночасно виступає невід'ємною складовою й пріоритетною сферою розвитку кафедри, історичного факультету, колективу університету загалом. Вона проводиться в рамках виконання загальної колективної теми “Проблеми історії суспільних змін і трансформацій в Україні від найдавніших часів до сьогодення” та в межах функціонування двох наукових шкіл: “Історія Української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.)” [48, с.3] – (співкерівник академік В. А. Смолій) і “Україна наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст.” [82, с.3] – (керівник академік О. М. Завальнюк), які завоювали високого авторитету серед наукової, науково-педагогічної та учительської громадськості в Україні і за її межами [56, с.45].

Зокрема, в першій із зазначених наукових шкіл, поряд із академіком В. А. Смолієм і великою групою вчених Інституту історії України НАН України та низки провідних українських вишів, над науковими проблемами працюють професори В. С. Степанков, А. Г. Філінюк, доцент В. В. Газін [48, с.4] і асистент В. В. Степанков. В рамках другої наукової школи наукові студії, крім керівника професора О. М. Завальнюка, здійснюють професори В. С. Лозовий і С. В. Трубчанінов, доценти А. А. Заводовський, О. Б. Комарніцький, Е. М. Мельник, С. В. Олійник і старший викладач В. Б. Стецюк [82, с.4]. До того ж, асистент П. В. Кацінський працюють у межах іншої наукової школи, що функціонує в Інституті історії України НАН України під керівництвом професора О. П. Реєнта. Не менш важливо і те, що якщо під час створення кафедри її члени були фахівцями лише давньої та новітньої історії, то сьогодні спектр їхніх наукових інтересів і спеціалізації фактично

охоплює всі періоди вітчизняного минулого, передусім найбільш актуальні, недосліджені або слабо висвітлені в науковій літературі проблеми. До того ж, у рамках наукових шкіл кафедра активно розвиває творче співробітництво з багатьма науковими історичними школами наукових установ і вишів України, Російської Федерації, Республіки Польща, Республіки Білорусь, Канади, Словаччини, Сполучених Штатів Америки тощо. Така тенденція знаходить своє вираження в результатах науково-дослідної роботи.

Науково-дослідною роботою на кафедрі охоплено всі 23 науково-педагогічних працівники, 3 докторанти і 14 аспірантів. Зусиллями колективу кафедри розробляється 3 колективних ("Історія української національної революції XVII століття", "Вища педагогічна освіта на Хмельниччині" і "Тубинське літописне городище та його сільськогосподарська округа" (наук. керівник – професор В. І. Якубовський), а також 37 індивідуальних тем, пов'язаних із написанням 11 докторських (О. М. Завальнюк, В. В. Газін, О. Б. Комарніцький, В. С. Лозовий, Е. М. Мельник, С. В. Олійник, І. А. Опря, С. В. Трубочанінов, О. М. Федьков, А. Г. Філінюк, С. Е. Баженова,) і 22 кандидатських дисертацій (С. А. Сидорук, В. В. Степанков, П. В. Кліщинський та аспіранти), написанням 17 монографій, 15 підручників і навчальних посібників, 28 методичних рекомендацій і розробок, підготовкою близько 200 статей, доповідей і повідомлень на наукові форуми. Водночас, В. А. Нестеренко, Ю. В. Телячий завершили період перебування в докторантурі при кафедрі і продовжують роботу над завершенням своїх дисертаційних досліджень.

А починали роботу в науковій сфері із незначних показників. Адже в 1990 році силами кафедри було здійснено всього 15 публікацій, серед них – 2 статті у наукових збірниках і тези 13 доповідей на всеукраїнських і регіональних конференціях. До зміни інституту на університетський статус загальні показники наукової продукції зросли більш як у чотири рази і досягли 64 позицій, зокрема – до 1 книги, 1 навчального посібника, 5 методичних розробок, 22 статей у наукових фахових виданнях, 2 статей у журналах, 18 статей в інших збірниках і виданнях. На момент перетворення педагогічного університету в класичний державний університет у 2003 році чисельність наукових і навчально-методичних публікацій збільшилася до 169 назв, у тому числі: 5 монографій, 2 підручників і навчальних посібників, 52 статей у наукових фахових виданнях, 13 статей у журналах і 56 статей в інших збірниках і виданнях. В останні роки, коли університету було надано статус національного, в науковому доробку кафедри нараховується понад 210 публікацій.

Основні результати науково-дослідної роботи колективу за 2009 рік відображені в опублікованих 9 монографіях, 4 книгах, 1 підручнику, 5 методичних розробок, 5 брошурах, 6 статтях у фахових журналах, 73 статтях у фахових збірниках, 1 статті за кордоном, 94 статті у різних виданнях, тез 7 доповідей на наукових форумах, 9 одноосібних статтях студентів і магістрів, 1 статті студента у співавторстві, керівниками яких виступали науково-педагогічні працівники кафедри, загалом – 212 опублікованих праць обсягом 342,6 друкованих аркуша.

За 20 років функціонування силами кафедри опубліковано 1946 наукових і навчально-методичних праць, в їх числі 64 монографії і книги, 134 наукових збірники, 45 підручників і навчальних посібників, 66 методичних розробок, 610 статей – у наукових фахових виданнях, 163 статті – в журналах, 553 статті – в різних наукових виданнях; здійснено 117 публікацій за підсумками міжнародних, 190 – всеукраїнських і 138 – регіональних й загальноуніверситетських наукових фору-

мів. Якщо за цей період число викладачів виросло із 6 до 17, а разом із сумісниками – 23 або менш як у 4 рази, то кількість публікацій збільшилося у більш як 9 разів. При цьому науковий доробок відзначається своїми якісними параметрами. Провідне місце серед них посідають монографії, статті в наукових фахових виданнях, журналах та інших виданнях. Їх доля в 2009 році складала близько 88 відсотків, а загалом у масі опублікованих праць – понад 71 відсоток.

За цими цифрами стоять конкретні викладачі і аспіранти. Найбільших успіхів за підсумками НДР в 2009 році досягли професори О. М. Завальнюк, В. А. Смолій, А. Г. Філінюк, О. П. Реєнт, О. М. Федьков, доценти О. Б. Комарніцький, В. С. Лозовий, старший викладач А. Б. Задорожнюк, асистент В. Б. Стецюк і докторант С. Е. Баженова. Не менш успішним виявився 2010 рік. Флагманами в ньому, як і раніше, виступають професори О. М. Завальнюк, В. А. Смолій, В. С. Лозовий, А. Г. Філінюк, О. П. Реєнт, О. М. Федьков, доценти В. В. Газін, О. Б. Комарніцький і С. В. Олійник.

Більшість із них зуміли піднятися у своєму фаховому зростанні на кілька сходинок. Безперечно, головним чинником була і залишається їхня особиста повсякденна, наполеглива, цілеспрямована праця. Разом з тим, цьому значною мірою сприяло відкриття при кафедрі аспірантури та докторантури. Найбільш продуктивним у цьому відношенні виявився 2010 рік, адже по кафедрі захистили докторські дисертації професор В. С. Лозовий і докторант С. Е. Баженова. Лише за період з 1998 року аспірантуру закінчили 32 фахівці, 22 з яких успішно захистили кандидатські дисертації. Відтак, результативність аспірантури складала майже 69 відсотків. Серед випускників аспірантури, які виконали і захистили дисертації по кафедрі історії України, – В. А. Нестеренко (1998), Ю. В. Телячий (2000), С. Е. Баженова (2001), В. В. Газін (2001), В. Різник (2002), С. В. Олійник (2004), Т. В. Ігнат'єва (2005), О. Б. Комарніцький (2005), А. А. Заводовський (2006), А. Б. Задорожнюк (2007), В. А. Логвина (2007), О. С. Семчишин (2007), А. А. Гушковецький (2008), Ю. І. Демидас (2008), В. А. Дубінський (2009), В. Магась (2009), Г. Поташнікова (2009), В. Б. Стецюк (2009), Ю. В. Олійник (2010), П. В. Кліщинський (2010), і С. А. Сидорук (2010).

Одним із перших, хто на кафедрі опублікував свою монографію, став старший викладач кафедри Б. М. Кушнір [58]. Другу за рахунком монографію у співавторстві з професором І. С. Винокуром видав завідувач кафедри М. Б. Петров [6]. Вслід за ним за 2001 рік опублікував відразу три монографії О. М. Завальнюк, одну одноосібно [17], і дві – в співавторстві з О. Б. Комарніцьким [35, 49] та з С. В. Олійником [42]. Після цього професор самостійно або в співавторстві видав близько 30 монографічних праць і книг [17-20, 23-34, 36-39, 41-43]. У доробок кафедри три монографії вніс спочатку старший викладач, а згодом доцент В. С. Лозовий [59, 61, 62]. 2002 року ще одну фундаментальну монографію з історії Кам'янця-Подільського опублікував професор М. Б. Петров [68]. Далі корзину наукових здобутків поповнили своїми монографіями професори С. В. Трубочанінов [76], О. М. Федьков [83], А. Г. Філінюк [91-93, 102, 103], В. І. Якубовський [107, 108], доценти В. В. Газін [13], А. А. Заводовський [47], А. Б. Задорожнюк [70], О. Б. Комарніцький [51, 53-55], А. Ф. Суровий [74].

Якісними віхами у роботі структурного підрозділу стало відновлення в 1992 року випуску збірника наукових праць з історії, який незабаром був визнаний Вищою атестаційною комісією України фаховим виданням, у котрому можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень. Трохи пізніше на факультеті була відкрита магістр-

ратура, значний обсяг навчальних дисциплін у якій забезпечує з моменту її відкриття кафедра історії України. З одного боку, це підняло престиж колективу кафедри, з іншого наклало додаткові зобов'язання щодо систематичної роботи не тільки над поліпшенням якості власних викладацьких кадрів, а й для інших ВНЗ.

Але чи найбільшим стимулом у діяльності колективу кафедри стала реалізація курсу на відновлення історичної справедливості по відношенню до навчального закладу та поверненню йому університетського статусу. Йшлося звичайно не про зміну вивіски, а про наповнення життя колективу якісно новим змістом. Слід було докласти чимало зусиль задля докорінного поліпшення якості всіх видів роботи. Особливий наголос при цьому робився на активізації науково-дослідної діяльності та перетворенні її в пріоритетний напрям. Більшою мірою цього вдавалося досягати завдяки ентузіазму, самовідданості кожного викладача і взаємній моральній підтримці.

Слід наголосити, що в наукових студіях кафедри важливе місце посідають історико-краєзнавчі дослідження. Ними займаються майже всі викладачі, аспіранти і значна частина здобувачів. Сприяє цьому тісна співпраця з центром дослідження історії Поділля Інституту історії України, що функціонує при університеті з 1995 року, Державним архівом Хмельницької області і особливо міською та обласною організаціями Національної спілки краєзнавців України. Чимало викладачів кафедри бере участь у створенні таких багатотомних видань, як “Книга пам'яті”, “Книга скорботи”, “Реабілітовані історією”, “Місцеве самоврядування Хмельниччини” тощо. Завдяки цьому створені десятки томів важливої, необхідної літератури.

Справжнім засобом демонстрації наукових сил і здобутків історичної науки, універсальною можливістю спілкування вчених, науково-педагогічних працівників і початкуючих дослідників й школою апробації нових наукових результатів істориків є проведені з ініціативи університету на його базі міжнародні, всеукраїнські, регіональні та університетські наукові форуми. Кількість їх сягає щонайменше п'ятдесяти. У їх роботі взяли участь не лише науково-педагогічні працівники кафедри, а й понад 2 тисячі відомих і початкуючих істориків й за їх підсумками опубліковані наукові збірники.

На кафедрі розпочали написання навчальної та навчально-методичної літератури з перших років її функціонування. До цього викладачів спонукала катастрофічна нестача найновішої літератури для використання в навчальному процесі. Якщо для студентів неісторичних факультетів нею забезпечували централізовано, то майбутнім історикам цього було надто мало. Не мали належного підручника і вчителі історії. Досвіду щодо створення підручників і навчальних посібників у колективі кафедри було замало. Справа виявилася складною, але по-сильною для згуртованого колективу.

По-перше, серед його викладачів навчальні посібники вже були у доробку О. М. Завальнюка і Б. М. Кушніра. По-друге, викладачі кафедри виявили цілеспрямованість і наполегливість у переході на нові методологічні засади та наповненні навчального процесу найновішими знаннями. По-третє, окремі викладачі, зокрема Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк і С. В. Трубочанінов, активно включилися в написання навчальних посібників для школи. По-четверте, запровадження навчальної літератури стала багаторічна творча співпраця з досвідченішими науково-педагогічними працівниками факультету. Відтак, у 1996 році старший викладач С. В. Трубочанінов спільно з професором І. С. Винокуром підготували й опублікували масовим тиражем у рам-

ках Програми “Трансформація гуманітарної освіти в Україні” на кошти Міжнародного фонду “Відродження” навчальний посібник з історії України для учнів спеціалізованих класів загальноосвітніх шкіл, гімназій і ліцеїв гуманітарного профілю [7], який був визнаний одним із кращих на конкурсі, оголошеному Міносвіти України та Міжнародним фондом “Відродження”. Наступного, 1997 року, автори видали десятитисячним накладом навчальний посібник для 6–7 класів середніх загальноосвітніх шкіл [8], який прислужився і педагогам і учням України.

Лише з 2000 року силами кафедри написано й опубліковано 30 навчальних посібників, зокрема професорів О. М. Завальнюка [34, 36, 43, 44], С. В. Трубочанінова [9, 78, 80, 81], О. М. Федькова [84, 85], А. Г. Філінюка [94, 97, 98, 100, 101], В. І. Якубовського [104-106], доцентів В. В. Газіна [12, 14-16], А. А. Заводовського [45-46], О. Б. Комарніцького [50, 52], С. В. Олійника [67] та методичних рекомендацій, серед них професорів В. С. Лозового [59, 63], С. В. Трубочанінова [77, 79], О. М. Федькова [86-90], А. Г. Філінюка [95-96, 99], доцентів В. В. Газіна [11], С. В. Олійника [64-66] і асистента С. А. Сидорука [71].

Кафедра історії України бере активну участь у формуванні контингенту студентів, зокрема, у профорієнтаційній діяльності щодо залучення випускників загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня, молоді, яка закінчила їх в попередні роки, а також учнів закладів освіти професійно-технічного спрямування і студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації до вступу на історичний факультет. В цьому напрямі викладачі безпосередньо працюють з районними і міськими відділами освіти Хмельницької та інших областей, через випускників факультету різних років, які час від часу організовують зустрічі на факультеті і працюють в системі освіти й органів управління освітою. Найбільшу активність у цьому виявляють професори О. М. Завальнюк, С. В. Трубочанінов, О. М. Федьков, А. Г. Філінюк і доценти В. В. Газін, О. Б. Комарніцький, С. В. Олійник.

Для профорієнтаційної роботи та залучення до вступу на факультет випускників загальноосвітніх навчальних закладів кафедра активно використовує викладацьку діяльність доцентів В. В. Газіна, С. В. Олійника, старшого викладача В. Б. Стецюка та асистента А. І. Гринька, які працюють у ліцеях та школах Кам'янця-Подільського, Славути.

Особливе місце в профорієнтаційній діяльності посідає робота викладачів кафедри в системі Малої академії наук України. Адже професори В. С. Лозовий, С. В. Трубочанінов, О. М. Федьков, А. Г. Філінюк, доценти В. В. Газін, А. Б. Задорожнюк, О. Б. Комарніцький, С. В. Олійник та інші систематично здійснюють керівництво та консультування написанням старшокласниками – членами МАН України – творчих наукових робіт. Чимало зусиль для залучення кращих абітурієнтів до навчання на факультеті докладають професор В. С. Лозовий і доцент А. Б. Задорожнюк, беручи участь в оргкомітетах і журі предметних олімпіад з історії та історичного краєзнавства. Значна робота проводиться в цьому напрямі під час читання лекцій і проведення практичних занять з учителями історії на курсах підвищення їх кваліфікації. Водночас, практично всі навчальні дисципліни, які читаються викладачами кафедри на різних спеціальностях і формах навчання, носять відповідну професійну спрямованість.

Кафедра історії України багато зусиль докладає задля якісних структурних змін і трансформацій як факультету, так і навчального закладу загалом. Саме система роботи, нагромаджений досвід і результати діяльності кафедри стали одним із аргументів для успішних кількарізових атестацій та акредитацій спеціальності “Історія” за четвер-

тим рівнем, а також для відкриття аспірантури і докторантури. Це, в свою чергу, не тільки підвищило рейтинг спеціальності, але й піднесло авторитет факультету і університету. Заклало чимало цеглин у міцний фундамент для відновлення історичної справедливості по відношенню до першого в Україні державного українського університету. Відтак, Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут у 1998 році отримав статус педагогічного, в 2003 році – державного, а у 2008 році – національного університету імені Івана Огієнка.

Відзначаючи своє двадцятиліття, колектив кафедри історії України університету наполегливо працює в кількох напрямках. Забезпечує значний обсяг навчального процесу з підготовки і виховання національних кадрів вищої кваліфікації з спеціальності “Історія” та приведення навчального процесу у відповідність з вимогами Болонської конвенції. По-друге, формує та поглиблює знання студентів усіх спеціальностей і форм навчання про історичне минуле України, плекає їхню професійну майстерність, людську та громадянську гідність. По-третє, здійснює комплекс наукових досліджень з актуальних проблем історії України, передусім недосліджених і малодосліджених питань вітчизняного минулого. Тим самим вносить істотний внесок у відновлення історичної пам'яті нашого народу та відродження національних духовно-культурних цінностей. По-четверте, організовує через докторантуру і аспірантуру підготовку докторів і кандидатів історичних наук. Кафедра загалом і член сповнені сил і наснаги продовжують свою багатогранну діяльність, спрямовану на підготовку національних кадрів вищої кваліфікації і прирощення знань з історичного минулого українського народу.

Список використаних джерел:

1. Відомчий архів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 248.
2. Там само. – Оп. 2. – Спр. 390.
3. Там само. – Спр. 536.
4. Там само. – Спр. 539.
5. Там само. – Спр. 860.
6. Винокур І. С. Буша. Історико-краснавчий нарис / І. С. Винокур, М. Б. Петров. – Хмельницький, 1991. – 194 с.
7. Винокур І. С. Давня і середньовічна історія України: навч. посіб. / І. С. Винокур, С. В. Трубочанінов; Міжнародний фонд “Відродження”. – К.: Глобус, 1996. – 224 с.
8. Винокур І. С. Історія України: навч. посіб. для 6–7 класів середніх загальноосвітніх шкіл / І. С. Винокур, С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 1997. – 176 с.
9. Винокур І. С. Історія України. 7 клас. Експериментальний підручник / І. С. Винокур, С. В. Трубочанінов. – Тернопіль, 2002. – 256 с.
10. Винокур І. С. Степанко Олександр Дмитрович / І. С. Винокур // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіум, 2003. – Т. 1. – С. 439-441. – С. 440.
11. Газін В. В. Весвітня історія ХХ ст. Зразки відповідей на білети. 11 клас / В. В. Газін. – К.: Задруга, 2002. – 58 с.
12. Газін В. В. Весвітня історія ХХ ст.: навч. посіб. для старшокласників та абітурієнтів / В. В. Газін. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2004. – 156 с.
13. Газін В. В. Гетьман Павло Тетеря: соціально-політичний портрет / В. В. Газін. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. – 196 с.
14. Газін В. В. Історія України середини XVI–XVIII ст.: метод. посіб. для студ. іст. фак. / В. В. Газін. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2004. – 132 с.
15. Газін В. В. Історія України ХХ – початку ХХІ століття / В. В. Газін, А. В. Пристай. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. – 176 с.
16. Газін В. В. Історія України від найдавніших часів до ХХ століття / В. В. Газін, А. В. Пристай. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2007. – 264 с.

17. Завальнюк О. М. Будівництво української загальноосвітньої школи в роки національно-демократичної революції (1917–1920): Історичний нарис / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. – 212 с.
18. Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції (1917–1920 рр.) / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 180 с.
19. Завальнюк О. М. Земства Поділля в добу Української революції 1917–1920 рр. / О. М. Завальнюк, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 220 с.
20. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2006. – 600 с.
21. Завальнюк О. М. Кушнір Борис Михайлович / О. М. Завальнюк // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2003. – Т. 1. – С. 261–273.
22. Завальнюк О. М. Наукова звитяга у щоденному вимірі. До 60-річчя від дня народження та 40-річчя науково-педагогічної діяльності доктора історичних наук, професора, академіка Валерія Степановича Степанкова / Упор. і авт. вст. ст. О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. – 256 с.
23. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет (1918–2003 рр.): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. – 108 с.
24. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет. Історичний нарис. – Вид. 2-е, доопр. і доп. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 120 с.
25. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: історичний нарис. – Вид. 3-е, доопр. і доп. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. – 172 с.
26. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет. Історичний нарис (1918–2006 рр.) / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Вид. 4-е, доопр. і доп. – Кам'янець-Подільський: Абетка Нова, 2006. – 196 с.
27. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: курсом зростання (2002–2006 рр.) / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2006. – 140 с.
28. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний університет: Історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. – 228 с.
29. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський національний університет (1918–2008 рр.): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 296 с.
30. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський національний університет в добу незалежності України / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 540 с.
31. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка (1918–2009 рр.) / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 388 с.
32. Завальнюк О. М. Минуле і сучасне Кам'янець-Подільського: політики, військові, підприємці, дітячі освіти, науки, культури й медицини: Історичні нариси. Вип. 1 / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. – 316 с.
33. Завальнюк О. М. Минуле і сучасне Кам'янець-Подільського / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький, В. Б. Стецюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. – 452 с.
34. Завальнюк О. М. Новітня аграрна історія України: навч. посіб. / О. М. Завальнюк, І. В. Рибак. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004. – 288 с.
35. Завальнюк О. М. Нариси з історії Кам'янець-Подільського / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Львів: Центр Європи, 2006. – 136 с.
36. Завальнюк О. М. Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917–1920): з хроніки подій / О. М. Завальнюк, В. М. Даниленко, Ю. В. Телячий. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2005. – 264 с.
37. Завальнюк О. М. Петро Іванович Холодний: життя, віддане Україні (1876–1930 рр.) / О. М. Завальнюк, В. М. Даниленко, Ю. В. Телячий та ін. – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2006. – 120 с.

38. Завальнюк О. М. Подільські містечка в добу Української революції 1920 рр. / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 320 с.
39. Завальнюк О. М. Свято відкриття Кам'янець-Подільського державного українського університету: Дослідження. Документи. Матеріали / Уклад., автор перед. слова і досліджень О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 280 с.
40. Завальнюк О. М. Сільськогосподарський факультет Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1921 рр.): Дослідження. Документи. Матеріали / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 512 с.
41. Завальнюк О. М. Суровий Анатолій Феодосійович / О. М. Завальнюк, А. П. Гавришук // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2003. – Т. 1. – С. 459–471.
42. Завальнюк О. М. Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.): Історичний нарис / О. М. Завальнюк, С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2001. – 148 с.
43. Завальнюк О. М. Українська еліта і творення національної університетської освіти: фундатори і будівничі (1918–1920 рр.) / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 495 с.
44. Завальнюк О. М. Хмельниччина в 1941–1944 рр.: хроніка війни / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький, Ю. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2005. – 140 с.
45. Заводовський А. А. Навчально-методичний комплекс до курсу “Історія України” (друга половина XIX – початок XX століття)”: навч.-метод. посіб. / А. А. Заводовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Коваць, 2008. – 104 с.
46. Заводовський А. А. Українське націєтворення (кінець XVIII – початок XXI століття): навч.-метод. посіб. / А. А. Заводовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Коваць, 2008. – 84 с.
47. Заводовський А. А. Українське питання у дзеркалі вітчизняної соціал-демократії (кінець XIX – початок XX ст.) / А. А. Заводовський. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т: ред.-видавн. відділ, 2007. – 207 с.
48. Історія української революції 1648–1676 рр. та Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.) (наук. школа): бібліографічний покажчик / [уклад.: І. М. Конет, В. С. Степанков, Л. А. Онуфрієва та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 192 с.
49. Кам'янець-Подільський: Історико-краєзнавчий нарис / О. М. Завальнюк, О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. – 120 с.
50. Комарницький О. Б. Джерелознавство історії України: навч.-метод. посіб. для студ. іст. фак. / О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: ПП Заріцький, 2006. – 172 с.
51. Комарницький О. Б. З любов'ю до України, з повагою до людей... До 30-річчя науково-педагогічної діяльності професора О. М. Завальнюка. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 212 с.
52. Комарницький О. Б. Історія України: матеріали для підготовки до тестування / О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: ПП Заріцький, 2007. – 414 с.
53. Комарницький О. Б. Містечка Волині та Київщини у добу Української революції 1917–1920 рр. / О. Б. Комарницький. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 312 с.
54. Комарницький О. Б. Профспілкорова організація студентів, аспірантів і докторантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / О. Б. Комарницький, М. В. Моштак. – Кам'янець-Подільський: ПП Буйницький О.А., 2009. – 215 с.
55. Комарницький О. Б. Факультет фізичної культури Кам'янець-Подільського національного університету (1949–2008 рр.) / О. Б. Комарницький, М. С. Солончук. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 164 с.
56. Кеба О. В. Наука в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка: 1991–2008 / О. В. Кеба, А. Г. Філіпчук // Освіта, наука і культура на Поділлі: Зб. наук. праць. – Кам'янець-Подільський: Оіом, 2008. – Т. 12: Матер. восьмого кругл. столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – С. 34–56.

57. Копилов С. А. Історичний факультет Кам'янець-Подільського національного університету / С. А. Копилов, В. В. Газін. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 76 с.
58. Кушнір Б. М. Невторованими стежками / Борис Кушнір. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. пед. ун-т, інф.-видавн. відділ, 1997. – 192 с.
59. Лозовий В. С. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський ІІІ Мошак М. І., 2008. – 480 с.
60. Лозовий В. С. Аграрна політика Директорії УНР і її реалізація на Поділлі (1919 р.): навч.-метод. посіб. / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 40 с.
61. Лозовий В. С. Внутрішня і зовнішня політика Директорії УНР (Кам'янецька доба) / В. С. Лозовий. – К. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 236 с.
62. Лозовий В. С. Внутрішня та зовнішня політика Директорії УНР (Кам'янецька доба) / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2005. – 224 с.
63. Лозовий В. С. Поділля в період гетьманату (1918 р.): навч.-метод. посіб. / В. С. Лозовий. – Кам'янець-Подільський, 2003. – 36 с.
64. Олійник С. В. Архівознавство України: метод. реком. для студ. іст. фак-ту / С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т, ред.-видавн. відділ, 2006. – 36 с.
65. Олійник С. В. Архівознавство: навч.-метод. комплекс: навч. і роб. програма з дисципліни для студентів історичного факультету з спеціальності "Історія" / С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 56 с.
66. Олійник С. В. Музика в засвоєнні знань учнів з історії: метод. поради / С. В. Олійник. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т, ред.-видавн. відділ, 2005. – 22 с.
67. Олійник С. В. Україна в період між двома світовими війнами (конспект лекцій) / С. В. Олійник, С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – 192 с.
68. Петров М. Б. Історична топографія Кам'янця-Подільського кінця XVII–XVIII ст. (Історіографія. Джерела) / Микола Петров. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 348 с., іл.
69. Подільські печатки кінця XVIII – середини XX ст. (За матеріалами сфрагістичної колекції музею Шереметьєвих) / Авт. тексту А. Б. Задорожнюк. – К., 2010. – 268 с.
70. Реснт О. П. Промислове виробництво в містах і містечках Подільської губернії кінця XVIII – початку XX ст. / Олександр Реснт, Андрій Задорожнюк. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – 280 с.
71. Сидорук С. А. Наддніпрянська Україна в системі міжнародних відносин наприкінці XVIII – в 40-х рр. XIX ст.: метод. реком. / С. А. Сидорук. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – 19 с.
72. Степанков В. С. Завальнюк Олександр Михайлович / В. С. Степанков, О. Б. Комарницький // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 2. – С. 146-165.
73. Степанков В. С. Петров Микола Борисович / В. С. Степанков // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 2. – С. 346-364.
74. Суровий А. Ф. Педагогічний факультет Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення / А. Ф. Суровий, П. С. Каньоса. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 196 с.
75. Суровий А. Ф. Якубовський Василь Іванович / А. Ф. Суровий // Кам'янець-Подільський державний університет в особах. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т. 2. – С. 627-635.
76. Трубочанінов С. В. Історико-географічні дослідження / С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 1. – 104 с.
77. Трубочанінов С. В. Історична географія: від витоків до сьогодення / С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2009. – 48 с.
78. Трубочанінов С. В. Історична географія України: навч. посіб. / С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2003. – 168 с.
79. Трубочанінов С. В. Історія України XX ст. Зразки відповідей на екзаменаційні білети / С. В. Трубочанінов. – К.: Таврія, 2001. – 80 с.
80. Трубочанінов С. В. Курс лекцій з історичної географії України / С. В. Трубочанінов. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – 192 с.

81. Трубочанинов С. В. Практикум з історичної географії України / С. В. Трубочанинов. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 120 с.
82. Україна наприкінці XIX ст. – у 30-х рр. XX ст. (наук. школа): бібліографічний покажчик / [уклад.: І. М. Конет, О. Б. Комарницький, А. А. Онуфрієва та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 128 с.
83. Федьков О. М. Політичні партії і селянство в 1905-1907 роки. Діяльність партійних та непартійних організацій в селах Правобережної України / О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. – 242 с.
84. Федьков О. М. Українська історіографія: навч. посіб. / О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський, КПДУ, 2007. – 128 с.
85. Федьков О. М. Історія України. Зразки відповідей на білети. 11 клас / О. М. Федьков, В. В. Газін, В. А. Дубінський. – Кам'янець-Подільський, 2004. – 84 с.
86. Федьков О. М. Історія. Зразки відповідей на білети. 9 клас / О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. – 24 с.
87. Федьков О. М. Історія. Зразки відповідей на білети. 9 клас / О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2001. – 32 с.
88. Федьков О. М. Програма та методичні рекомендації з педагогічної (фахової) практики студентам третього курсу історичного факультету / О. М. Федьков, В. А. Дубінський. – Кам'янець-Подільський, КПДУ, інф.-видавн. відділ, 2007. – 38 с.
89. Федьков О. М. Українська історіографія: метод. реком. / О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. пед. ун-т, інф.-видавн. відділ, 2002. – 25 с.
90. Федьков О. М. Українська історіографія: методичні рекомендації до семінарських занять для студентів денної та заочної форм навчання / О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 28 с.
91. Філінюк А. Г. За покликом серця: Нарис життя й науково-краєзнавчої діяльності В. С. Прокопчика / А. Г. Філінюк, В. М. Затержинська. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2004. – 292 с.
92. Філінюк А. Г. З піснею крізь роки / За ред. А. Г. Філінюка. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М.І., 2006. – 328 с.
93. Філінюк А. Г. Життя, віддане справі: трудова, громадська та науково-педагогічна діяльність Івана Степановича Зеленюка: Історичний нарис. Наук. видання / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2008. – 332 с.
94. Філінюк А. Г. Історія України. Кінець XVIII – перша половина XIX століття: навч. посіб. для студ. іст. факультетів вищ. навч. закл. / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. – 296 с.
95. Філінюк А. Г. Історія України першої половини XIX століття: метод. рекомендації до семін. занять і самост. роботи студ. іст. фак-ту спец. "Історія" / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 50 с.
96. Філінюк А. Г. Історія України першої половини XIX століття: Метод. реком. до семін. занять і самост. роботи студ. іст. фак-ту спец. "Історія" заочної форми навчання / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2009. – 46 с.
97. Філінюк А. Г. Історія України: навч.-метод. комплекс для студ. іст. фак. / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2008. – 112 с.
98. Філінюк А. Г. Методика наукової роботи з історії: навч. посіб. для магістр. іст. фак. / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 112 с.
99. Філінюк А. Г. Наукова робота студента: метод. реком. з написання наук. роботи для студ. і магістр. усіх спец. та форм навчання / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський, 2006. – 68 с.
100. Філінюк А. Г. Наукова робота студента. Метод. рекомендації для студ. і магістр. усіх спец. і форм навчання / А. Г. Філінюк, А. М. Трембійський. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т, ред.-видавн. відділ, 2007. – 75 с.
101. Філінюк А. Г. Нормативно-правове забезпечення управлінської діяльності у вищому навчальному закладі: навч. посіб. для слухачів магістратури вищ.

- навч. закл. IV рівня акредитації / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т, інф.-видавн. відділ, 2005. – 306 с.
102. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації: наук. видання / А. Г. Філінюк. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. – 565 с.
 103. Філінюк А. Г. Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України в умовах інкорпорації та геополітики Російської імперії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX століття) / А. Г. Філінюк, Т. В. Ігнат'єва. – Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т: ред.-видавн. відділ, 2006. – 316 с.
 104. Якубовський В. І. Археологія: навч.-метод. посіб. (за кредитно-модульною системою) / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. – 96 с.
 105. Якубовський В. І. Музезнавство: навч. посібник-практикум / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2006. – 272 с.
 106. Якубовський В. І. Музезнавство: навч. посібник / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2010. – 356 с.
 107. Якубовський В. І. Скарби Болохівської землі. Вип. I / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський, 2001. – 144 с.
 108. Якубовський В. І. Скарби Болохівської землі. – Вид. друге, доп. / В. І. Якубовський. – Кам'янець-Подільський: Медобори ПП Мошак М. І., 2003. – 159 с.

In the articles exposed major pages of creation, becoming and development; many-sided educational, educational methodical, scientific and public activity is analysed and the role of department the history of Ukraine is underline as leading subsection the national university of Kamyanets-Podil'skogo the name of Ivan Ogienka.

Key words: *department the history of Ukraine, activity, subsection, educational process, training of personnel's.*

Отримано: 21.10.2010